

ВІДГУК

про кандидатську дисертацію

ШКУРКО Галини Вячеславівни

«НАЗВИ, ПОВ'ЯЗАНІ З ТРАДИЦІЙНИМИ ВИДАМИ ТРАНСПОРТУ ТА КОМУНІКАЦІЯМИ, В УКРАЇНСЬКИХ ГОВОРАХ ЗАКАРПАТТЯ»,

подану на здобуття наукового ступеня

кандидата філологічних наук

(фах 10.02.01 – українська мова)

Діалектологічні студії, під час яких дослідники здійснюють збір матеріалу експедиційним способом, актуальні й важливі вже тому, що мовознавча наука поповнюється новим, нерідко надзвичайно важливим, фактологічним матеріалом. Певна річ, що неповторного й оригінального (ендемичного) трапляється все менше, навіть у болотах Полісся та горах і лісах Закарпаття, куди також доходить усепоглинальна і всезмішувальна доба глобалізації під назвою комп'ютеризація (смартфонізація, айфонізація, андроїдизація). Сучасні діалектологи, обираючи будь-яку тему з елементом збору матеріалу, наражаються на розчарування так і не знайти отого очікуваного ендеміка-локалізма, який нестиме кількасотлітню духовну нитку-зв'язок із минулим. І все ж на мовній мапі України ще залишаються лакуни, заповнення яких украй необхідне.

Закарпатський діалектний простір загалом вивчений досить повно на різних лінгвальних рівнях, особливо на лексичному, про що й свідчать численні опубліковані матеріали (монографії, словники, атласи) упродовж останнього півстоліття. Однак системного дослідження назв традиційних видів транспорту та комунікацій цього діалектного масиву здійснено ще не було. У цьому передовсім і полягає актуальність дисертації Галини Шкурко «Назви, пов'язані з традиційними видами транспорту та комунікаціями, в українських говорах Закарпаття». Дисертантка обрала об'єктом аналізу традиційні види транспорту і

в такий спосіб одразу відмежувала читача від сотень назв сучасних транспортних засобів, які безперечно не лише в містах-мегаполісах, але й у невеличких селах мають свої номінування: «Фактичний матеріал для нашої роботи становлять лексеми на позначення назв традиційних видів транспорту, тому ми свідомо уникаємо слів, пов'язаних із номінацією сучасних наземних, водних та повітряних видів транспорту» (с. 37).

Відзначимо як очевидний позитивний аспект дисертаційного дослідження той факт, що Галина Шкурко вдається і до діахронних порівнянь аналізованої лексики за історичними лексиконами слов'янських мов.

Робота чітко й логічно структурована, складається зі вступу, п'яти розділів, висновків та додатків.

Перед нами класична діалектологічна праця з аналізом засвідченої на основі розробленої програми-питальника лексики відповідної тематичної групи, з представленням атомарних (усього 30) та зведених (усього 5) лінгвістичних карт і коментарів до карт. Дуже важливою складовою дисертації є покажчик слів, аналізованих у праці (Додаток В), що дає можливість легко відшукати відповідну лексему.

Представлення та інтерпретація зібраного матеріалу традиційна для такого напрямку студій: констатування факту (назва лексеми з усіма варіантами та її просторове поширення) → вияв у різних філологічних та фольклорно-етнографічних джерелах → відповідники в інших територіально-мовних утвореннях (від суміжних діалектів до окремих мов) → словотвір та походження номена.

У першому розділі «Назви, пов'язані з традиційними видами транспорту та комунікаціями, в українських говорах як об'єкт наукового вивчення» з'ясовано стан вивчення традиційних видів транспорту та комунікацій. Галина Шкурко досить вичерпно представила доступні їй вітчизняні та закордонні студії від мовознавчих до етнографічних, де так чи інакше зафіксовано, описано, проаналізовано студійовану тематичну групу лексики. Дослідження цієї ТГЛ в українській діалектології вже здійснені на основі

зібраних матеріалів з різних територіально-мовних утворень, що й відзначає дисертантка в першому розділі (с. 36-43). Огляд літератури з проблеми досить ретельний. Що важливо, дослідниця не обмежується аналізом лише спеціальної діалектологічної літератури, але й використовує етнографічну. Такий огляд і дозволив, власне, зробити висновок про актуальність проблеми, оскільки як справедливо зауважує дисертантка «Найбільш дослідженою в лінгвістиці є лексика транспорту та комунікацій Полісся. Недостатнє вивчення тематичної групи назв, пов'язаних із традиційними видами транспорту та комунікаціями, в українських говорах Закарпаття сприяло вибору предмета нашої дисертаційної роботи, позаяк фрагментарність обстеження цієї ТГЛ в українських говорах Закарпаття не дає повної характеристики групи назв» (с. 46).

Основними розділами дисертації є другий – п'ятий, у яких скрупульозно на основі авторської програми-питальника та відомих дисертантці лексиконів зібрані відповідні номени. Другий розділ присвячений аналізу лексики на позначення назв воза та його частин і є найбільшим у праці.

Більшість виявлених лексем проаналізовано на належному науковому рівні. Окремі назви представлені довгими синонімічними рядами, їх фонетичних та морфемних варіантів. Наприклад, на позначення щабля, поперечної планки в полудрабку воза для уникнення випадіння його місткості виявлено назви: ко¹пан'а (Стж, Ст., Уж., Чр, ВВ), шубе²р (Клн), шубе³ри (Кп, Крч, Рсш), шубе⁴рки (КсП), шуб⁵ра (Гн, Сс, Нл), ша⁶рагл'і (Стж, Ст., ВрБ), ши⁷рил'і (Уг.), ше⁸рил'і (Бл), гно⁹йанка (Клчн, Лц), за¹⁰суў (ВрБ), боко¹¹винка (МБ), за¹²кладка (ВВ, Глб, НС, Ср, Клчн, Лц, НД), за¹³клада (Глб, НС, Ср), за¹⁴клад¹⁵на (Чр), за¹⁶кладни¹⁷ця (Кн., Вр, Квс, НР, ВР, НР, борж. гов., марамор. гов., Уг.), за¹⁸кла¹⁹дал²⁰ни²¹ця (Іза, Блв), по²²пе²³речини (Он.), за²⁴ти²⁵кал²⁶ни²⁷ця (за²⁸ти²⁹кал³⁰ни³¹ця) (ТР, ТПс, ТПл), за³²т³³кал³⁴ни³⁵ця (Шр, Кт, Ждн, Пд), л'і³⁶со³⁷ч³⁸ки (ТР, ТПс, ТПл), л'і³⁹ска (ТР, ТПс, ТПл), с⁴⁰уго⁴¹ло⁴²вок (Клн), бан⁴³т⁴⁴ли⁴⁵ці (Стр.), д⁴⁶ек⁴⁷лик (Рсш) (с. 59-60); дошки, на якій сидить той, хто поганяє коней: с'і⁴⁸да⁴⁹к (більшість обстеж. гов.), с'і⁵⁰д⁵¹лак (Глб, НС, Ср), с'і⁵²да⁵³ло (Квс, НР, ВР), с'і⁵⁴д⁵⁵ло (Ст., ВрБ), с'а⁵⁶д⁵⁷ло (Стж),

^lлаўка (Уж., Бк, ТР, ТПс, ТПл), ^lлавиц'а (Стр., Рс, Квс, НР, ВР, Дн, Сл, Імст., Пшк, Шр), ^lдош'ка (Лт, Стр.), ^lдошка (Ол.), ^lдошка си^lд'іти (Шр) (с. 63-64).

Приємно, що дослідниця не лише констатує виявлені в говірках та у відповідній літературі номени, але й щодо окремих пропонує власне бачення й оцінку. Так, появу очевидного германізма в українській мові і в закарпатському діалекті *фура* Галина Шкурко бачить як безпосереднє запозичення, а не через посередництво через польську (с. 48). Потрібно було б трохи більше аргументації для заяви про саме таке переймання лексеми. Адже не зовсім зрозуміло з пояснення дисертантки, про що йдеться: про безпосереднє запозичення до української мови загалом чи до закарпатського діалекту? Бо якраз у закарпатських говірках можливе й безпосереднє запозичення з німецької. Але в такому випадку про який часовий період ідеться? Потрібно навести більше аргументів. Коли зважити на приклади з пам'яток, які вказує дослідниця, то найдавніші в українських текстах фіксування номена датовані XVI ст. У польських рукописах це слово відоме від середини XV ст. (SSP, t. II, zesz. 5, s. 370). Отже, категорично не можна виключати шлях опосередкованого поширення (через посередництво польської мови) цієї лексеми в українській.

Архаїчні закарпатські говірки зберігають оригінальні семантичні протиставлення деяких реалій, які вказують на давність номінації. Зокрема, дисертантка виявила розрізнення, яке вже наразі, щоправда, нівелюється носіями: «Номени *в'іс'*, *вус'*, *в'ус'*, *ус'*, *ос'*, *о'са*, *снас'т'* називають дерев'яний стрижень, на кінцях якого насаджені колеса, ^lтинге"л', ^lтингил', ^lтенг'іл', ^lтинг'іл', *друк*, *дрик* – металевий, хоча ця різниця вже стирається, номенами ^lтинге"л', ^lтингил', ^lтенг'іл', ^lтинг'іл' йменують обидва види осі» (с. 98). Отже, давня семантика номена від питомого **ось*, що вказує на дерев'яний виріб, протиставлена новій, що вказує на виріб з металу, і є запозиченим з угорської – ^lтинге"л' < угор. *tengely*.

Поза увагою дослідниці не опинилися й нові утворення, які невідомо чи збагачують діалект зокрема і національну мову загалом, але є безсумнівним фактом мовної дійсності. Так, у закарпатських говірках лексему *консерва* у її

місцевому вияві *кон¹з(дз)ерва* Галина Шкурко зафіксувала зі значенням ‘мазниця, посудина для коломазі’ (с. 110).

Праця безсумнівно збагачує українську діалектологію новим мовним фактажем, який буде введено в науковий обіг і дасть можливість для подальшої і глибокої інтерпретації представлених назв як в україністиці, так і в славистиці загалом.

Відзначаючи безсумнівні напрацювання дисертантки та її особистий внесок до скарбниці сучасної діалектології представленим дослідження, укажемо на деякі сумнівні, дискусійні положення студії.

1. Слово «говір» в українській діалектологічній номенклатурі має значення ‘сукупність говірок, діалект’. Тому в назві і в тексті дисертації не зовсім виправдано називати об’єктом дослідження говори Закарпаття. Очевидно, треба було б – говірки.

2. Галина Шкурко, аналізуючи лексему *віз*, відповідно до методики опису вказує й найдавніші фіксації її в українській мові. І читаємо, що українське слово *віз* в українській мові фіксується від XIV ст. з покликанням на Словник староукраїнської мови (с. 47). Ніби все так, але ж чи не було в українській мові лексеми *віз* до XIV ст.? Побажання, яке тут висловлюємо, стосується не так дисертантки, як, власне, лакун в історичній лексикографії українського мовознавства загалом. Доки не з’явиться в україністиці Словник давньоукраїнської мови XI–XIII ст., або церковнослов’янської української редакції цього ж періоду, усі найдавніші засвідчування лексем дослідники будуть обмежувати XIV ст. А втім слово відоме від найдавніших київських (українських) пам’яток, наприклад, у Житті Феодосія Печерського з Успенського збірника XII ст., яке представлено в усіх історичних словниках російської мови. Отже, маємо ситуацію парадоксальну, коли лексема *возь* у російських словниках на основі українських пам’яток представлена від XII ст., а в українській мові – від XIV ст.

3. До низки засвідчених лексем та їх фонетичних варіантів, можливо, доречно було б подавати більш докладніші коментарі, оскільки деякі, як нам

видається, закороткі й не зовсім виправдані. Так, указуючи, що «Назва *вос'* є фонетичним варіантом укр. літ. норми *вісь* 'дерев'яний або металевий стрижень, на кінці якого насаджують колеса' [СУМ, 1: 685–686]», треба думати про цей фонетичний варіант *вос'* як вторинний до *вісь*. Мабуть, варто ще довести, що в закарпатській говірці кореневе *о* в цьому слові вторинне. До того ж варто зважити на значне розмаїття звукових виявів, які дисертантка наводить на 98 сторінці: *в'іс'* (*вус'*, *вос'*, *ос'*), *о'са* (див. ще закарп. *віс'*, *вус'*, *віс'*, *ус'*, *ос'*). Невже тут розвиток вокалізму відбувся за якоюсь своєрідною закарпатською схемою: *ось* – *вісь* – *вось*? Чи не про збереження тут давнього **о* йдеться?

4. Пані Галина Шкурко покликається на Словник Є. Тимченка щодо поширення лексеми *дишло* в українських пам'ятках, але очевидно, що не від XVIII ст. це слово існує в українській мові. Ми спеціально аналізували поширення цього номена в східнослов'янських мовах і виявили, що в українських – від середини XVI ст. Тобто, слово є раннім перейманням з польської мови в українську, звідки, найімовірніше, потрапило в російську.

5. Вважаємо, доречним було б у висновках зазначити, з яких мов і скільки запозичень виявили на позначення досліджуваної тематичної групи. У процесі характеризування номенів дисертантка вказує на запозичення, але цільної картини на предмет питомости / запозичености цих слів ми так і не бачимо. Це цілком можна було зробити у відсотковому вимірі, зважаючи на загальну кількість аналізованих лексем.

Загалом дисертація написана добірною літературною українською мовою, здобувачка не переобтяжує виклад іноземною термінологією, як то трапляється досить часто в наукових студіях.

Проте подекуди в дисертації трапляються відхилення від принципів української милозвучности: *говірок в різних* (с. 26), *структуру і закони* (с. 34), *описати напрямом вниз* (с. 192); недоречне стилістичне вживання деяких слів: «дослідженням окремих тематичних груп ... *займалися*» (с. 26) – займається багаття, а дослідники працюють, «Українська лінгвістика починає вивчати транспортну лексику» (с. 37) – вивчають лінгвісти, а не лінгвістика.

Попри вказані недоліки, дисертаційна монографія переконливо свідчить, що здобувачка добре підготовлена й сумлінна дослідниця. Її праця збагачує україністику в ділянці української діалектології та ареалогії. Наші зауваження не торкаються суттєвих сторін студії пані Галини Шкурко, їх потрібно розглядати радше як побажання дослідниці в подальших наукових пошуках.

Матеріали та висновки дисертації можуть бути використані не лише в спеціальних мовознавчих студіях, присвячених вивченню просторового поширення мовних явищ, а й при дослідженні мовних контактів відповідного періоду, взаємозв'язку діалектного узусу й літературної норми, а також при написанні узагальнених праць з української лексикології, науково-дослідній роботі студентами.

Дисертація Галини Шкурко є самостійним, завершеним і значною мірою новаторським дослідженням, яке відповідає сучасним вимогам до наукових лінгвістичних студій такого спрямування.

Вважаю, що Галина Вячеславівна Шкурко гідна присвоєння їй наукового ступеня кандидата філологічних наук (спеціальність 10.02.01 – українська мова) за дисертацію «Назви, пов'язані з традиційними видами транспорту та комунікаціями, в українських говорах Закарпаття».

Офіційний опонент –
доктор філологічних наук,
професор кафедри української мови
Житомирського державного університету
імені Івана Франка

В. М. Мойсієнко

08 грудня 2021 року
м. Житомир

Підпис професора Віктора Мойсієнка
Проректор з наукової та міжнародної роботи
Житомирського державного університету
імені Івана Франка

Т. В. Боцян